

DONALD QUATAERT
Osmanlı Devleti'nde
Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş
(1881-1908)

Yurt Yayınları, 1987 (1 baskı)

Social Disintegration and Popular Resistance in the Ottoman Empire, 1881-1908. Reactions to European Economic Penetration

© 1983 Donald Quataert

İletişim Yayınları 2439 • Tarih Dizisi 115

ISBN-13: 978-975-05-2151-5

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

DONALD QUATAERT

Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılmı ve Direniş (1881-1908)

*Social Disintegration and Popular Resistance
in the Ottoman Empire, 1881-1908
Reactions to European Economic Penetration*

ÇEVİREN *Sabri Tekay*

DONALD QUATAERT State University of New York (Binghamton) tarih bölümünde profesör olarak görev yapmaktadır. Osmanlı ve Ortadoğu tarihi üzerine pek çok çalışması vardır. *Social Disintegration and Popular Resistance in the Ottoman Empire, 1882-1908: Reactions to European Economic Penetration* (New York University Press, 1983) isimli çalışması Türkçe'ye *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş* adıyla çevrilmiştir (Yurt Yayınları, 1987) ve bu alanda önemli bir yere sahiptir. Quataert'in diğer bir önemli çalışması, *Manufacturing and Technology Transfer in the Ottoman Empire, 1800-1914*'dir (Isis Press, 1992). Ayrıca *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922* (çev. Ayşe Berktaş) İletişim Yayınları tarafından 2003'te yayımlanmıştır. Zonguldak Kömür Madenleri'nin tarihi üzerine yaptığı araştırma en önemli eserlerinden biridir: *Miners and the State in the Ottoman Empire: The Zonguldak Coalfield, 1822-1920* (New York: Berghahn Press, 2006) [*Osmanlı İmparatorluğu'nda Madenciler ve Devlet: Zonguldak Kömür Havzası 1822-1920*, çev. Azat Zana Gündoğan, Nilay Özok Gündoğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2009]. Osmanlı emek tarihi araştırmalarıyla kendi alanının en önemli isimleri arasında sayılan Donald Quataert 10 Şubat 2011'de aramızdan ayrıldı.

Annem Norine Quataert'e...

Neden Düyun İdaresi ve Reji bizi mahvediyor?
(Reji) tütünümüzü okkası 60 paradan alıp 30 kuruşa satıyor. Her devletin borcu vardır ama sadece bizde Düyun İdaresi var... Neden buraya her gün yüzlerce Avrupalı gelip bizim zararımıza servet yapmakta? Sanki bizim işçilerimiz yokmuş gibi bayındırlık işleri için bize işçi göndermekteler.

İstanbul "softa"larına atfedilen bir ifade:
G St, III HA, Nr. 1100, 20 Kasım 1895,
Pera'dan Saurma, Bl. 2007-2008

İÇİNDEKİLER

<i>KISALTMA LİSTESİ</i>	11
ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	17
BİRİNCİ BÖLÜM	
19. YÜZYILDA OSMANLI EKONOMİSİ	27
İKİNCİ BÖLÜM	
REJİ, KAÇAKÇILAR VE HÜKÜMET	35
Giriş: Reji'nin kuruluşu	35
Tütün kaçakçılığının ortaya çıkışı	44
Hükümet ve reji	54
1895-1899 bunalımı	61
Bunalımın sonu: Bir değerlendirme	68
Sonsöz	73
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ZONGULDAKLI ÇİFTÇİ-MADENCİLER VE EREĞLİ KÖMÜR ŞİRKETİ	77
Giriş	77
1914 öncesi madencilikten bir kesit	78
1890 öncesinde Ereğli kömür yatakları	82
Ereğli Şirketi'nin kuruluşu	89
Osmanlı kömür tüketimi ve Ereğli madenleri	91

Şirket-hükümet ilişkileri	93
Ereğli Şirketi öncesinde işçiler	98
İşçiler ve Ereğli Şirketi	105
20. yüzyılın başlarında işgücü	107
Şirketin işçi sorunları	108
İşçi sorunları: 1908 grevleri	112
İşçi sorunları: 1908-1914	116
Sonuç	118

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU DEMİRYOLU'NDA ÇALIŞMAK	121
Giriş	121
Demiryolunun siyasi ve askerî etkisi	122
Demiryolunun toplumsal-iktisadi etkisi	124
Demiryolunda çalışmak	126
Sendikanın kuruluşu ve 1908 grevi	136
Sonuç	150

BEŞİNCİ BÖLÜM

LİMAN İŞÇİLERİ LONCALARI VE DERSAADET RIHTIM ŞİRKETİ	157
Giriş	157
İmtiyaz ve işgücü	159
Lonca-Şirket mücadeleleri, 1894-1899	168
1907 tarifesi ve loncaların yenilgisi	175
Loncaların zaferi, 1908-1909	180
Sonuç	185
Sonsöz	188

ALTINCI BÖLÜM

AVUSTURYA-MACARİSTAN'A KARŞI BOYKOT	189
Giriş	189
İstanbul'da boykot	193
"Gâvur" İzmir'de boykot	207
Trabzon'da boykot	213
Sonuç	216

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ	225
KAYNAKÇA	237
DİZİN	246

KISALTMA LİSTESİ

A + P	Great Britain, Parliamentary Papers, Accounts and Papers (Büyük Britanya, Parlamento Belgeleri, Açıklamalar ve Belgeler)
AA	Auswärtiges Amt., Bonn
AE	Archives des Affaires Etrangères, Paris (Dışişleri Arşivi, Paris)
ARC Reports	Société du chemin de fer ottoman d'Anatolie, <i>Bericht des Verwaltungsrathes über das... Betriebsjahr</i> , 1 Januar bis 31 December....
BBA	Başbakanlık Arşivi, İstanbul
BCAF	Bulletin du Comité de l'Asie Française (Fransız Asyası Komisyonu Bülteni)
BEO	Bâb-ı Âli Evrak Odası
CC	Correspondance commerciale (AE'deki ticari yazışmalar)
CL	Archives du Crédit Lyonnais Paris (Crédit Lyonnais Paris Arşivi)
CP	Correspondance politique (AC'deki ticari yazışmalar)
CR d'AGO	Compte Rendu dı l'Assemblée Générale Ordinaire (Olağan Genel Kurul Tutanakları)
D	Dahiliye, BBA'daki sınıflandırma
FO	Foreign Office Papers, Public Records Office (Dışişleri Bakanlığı Belgeleri, Kamu Kayıtları Dairesi) (Yararlandığımız FO 424/91-213 basılı formatta 'Gizli Yayın'dır)

GSt	Geheimes Staatsarchiv, Batı Berlin
HHSStA	Haus-Hof-, und Staatsarchiv, Administratives Register, Viyana
HHSStA, PA JCCC	Haus-Hof-und Staatsarchiv, Politisches Archiv, Viyana <i>Le journal de la chambre de commerce de Constantinople</i> (İstanbul Ticaret Odası Dergisi)
MV	Meclis-i Valâ, BBA'daki sınıflandırma
OPDA	Ottoman Public Debt Administration (Osmanlı Düyun-u Umumiye İdaresi)
RCA	Rapport du Conseil d'Administration â l'Assemblée Générale du (1865-1914), ('Reji' Yönetim Kurulu'nun Genel Kurul'a '1865-1914' Raporu)
RCC	Rapports Commerciaux de agents diplomatiques et consulaires de France (Fransız dışişleri ve konsolosluk görevlilerin ticari raporları)
RCL	<i>La Revue commerciale du Levant, bulletin mensuel de la chambre de commerce française de Constantinople</i> (Doğu Akdeniz Ticaret Dergisi, İstanbul, Fransız Ticaret Odası'nın Aylık Bülteni)
ŞD	Şûrâ-yı Devlet, BBA'daki sınıflandırma
SH	Société d'Heracleée (Ereğli Şirketi)
USCR	United States, Commercial Relations of the United States with Foreign Countries (Birleşik Devletler, Birleşik Devletler'in Yabancı Ülkelerle Ticari İlişkileri)
ZStA, AA	Zentrales Staatsarchiv, Postdam, Auswartiges Amt

AĞIRLIKLAR, ÖLÇÜLER VE PARA BİRİMLERİ

Dönüm	940 m ²
Okka	1,28 kg
Kantar	56 kg
Para	Kuruşun kırkta biri
Lira (altın)	100 kuruş (resmî kur)
Sterlin	Yaklaşık 110 kuruş (resmî kur)
20 frank	Yaklaşık 87 kuruş (resmî kur)

ÖNSÖZ

Avrupa ekonomisinin Osmanlı toplumu üzerindeki etkileri hakkındaki bu kitabı, birkaç yıl önce, 1876 ile 1908 yılları arasında İstanbul'da tahıllar için saptanan fiyatları derlediğimde planlamaya başladım. İstanbul'daki tahıl fiyatlarının Londra'daki fiyatlar değiştikçe dalgalandığı açıkça belliydi. Ne var ki, görüldüğü kadarıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndaki doğal afetler nedeniyle, 1907 yılında Osmanlı ve Avrupa tahıl fiyatları arasında önemli bir fark oluşmaya başlamıştı. Hayvan hastalıkları başgöstermiş, kışlar sert geçmiş, ve kıtlık çıkmıştı; ve ben, bunların o dönemin en önemli siyasi olayı olan Jöntürk Devrimi üzerindeki etkilerini merak etmeye başladım. Yavaş yavaş, doğal afetlerin devrimin nedenlerinden sadece biri olduğunu anladım. Başlıca neden, en genel terimlerle söylenirse, Batı'nın iktisadi yayılmasının etkisiydi. Oluşmakta olan Avrupa hâkimiyetindeki dünya ekonomisi, Ortadoğu'da yaşayanların hayatlarını kazanma yollarını, toplumsal statülerini ve siyasi davranışlarını nasıl değiştirmişti? Bu soru kafamda daha da belirginleştikçinde, daha önce Jöntürk Devrimi sorunuyla başa çıkmaya uğ-

raşırken uğradığım hüsrana anladım. Siyasi ve iktisadi değişme arasındaki ilişkiler üzerine yapılmış araştırmaların sayısı pek azdı. Ortadoğu'da Batı etkisi altındaki siyaset ve düşünce hayatı bir ölçüde keşfedilmişse de, (ancak bu konuda da araştırma yapanların sayısı çok azdır), Osmanlının öyküsünün toplumsal yönü temelde incelenmeyi beklemektedir. Dolayısıyla, 19. yüzyılın sonlarında sermaye yatırımlarındaki genişleme ve ticaretteki artış en yüksek noktasına ulaştığında halk kesiminde, seçkinler dışındaki gruplarda ortaya çıkan değişimleri incelemeye karar verdim. Böylelikle, Osmanlı toplumu, ekonomisi ve siyasi yapısındaki değişimler arasındaki ilişkiler hakkında ileride yapılacak araştırmalara bir temel oluşturmayı umut ediyorum.

Araştırmama mali desteği 1970 ve 1971 yıllarında Foreign Area Fellowship Program'dan, (Yabancı Bölgeler Araştırma Bursu Programı) ve 1975'te Social Science Research Council'den (Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi) aldığım yardımlar ve 1981'de University of Houston'dan aldığım Fakülte Geliştirme izni sağladı. University of Houston ve Türkiye'deki American Research Institute'tan (Amerikan Araştırma Kuruluşu) gördüğüm ek mali destekleri de burada minnetle anıyorum.

Lisans öğrenciliği günlerimde Irene Gendzier'in teşvik ve desteği olmasaydı, sonucu ne olursa olsun, Alman tarihi bana pekâlâ sahip çıkabilirdi. Yüksek lisans öğrenimimdeki rehberim ve tez danışmanım Stanford Shaw'a Osmanlı araştırmaları dünyasıyla tanışmamı borçluyum. Mehmet Genç ve Roger Owen bana öğüt ve bilgi verdiler, eleştirdiler; ve Andreas Tietze zamanımı ayırdı, onun sabır ve bilgeliğinden yararlandım, hâlâ yol göstermeye devam ediyor. Halil İnalçık on yılı aşkın bir süreyle beni teşvik etti ve destekledi. Orhan Kurmuş ve Şerif Mardin bana önemli yardımlar sağladılar; ve Şevket Pamuk, Leila Erder, Metin Kunt, Zafer

Toprak, Selim İlkin, Halil Sahillioğlu, Nejat Göyünç ve müteveffa Cengiz Orhonlu bu çalışmaya katkıda bulundular. Rifaat Ali Abou-el-Haj'ın değerli ve çoğu zaman benzersiz kavrayış gücünden yararlandım. Carter Findley bilgisini benimle cömertçe paylaştı. University of Houston'daki meslektaşlarım arasında özellikle Thomas O'Brien'den yardım gördüm. Latin Amerika ve Ortadoğu'nun deneyimlerini tartışıp karşılaştırarak geçirdiğimiz saatler benim için eşsiz bir değer taşıyor. Paris'teki kaynakları bulabilmem ve erişebilmemde Jacques Thobie'den gördüğüm yardım, projeyi tamamlayabilmem açısından hayati öneme sahipti. Annemarie ve Leo Grebler beni hep teşvik ettiler ve destek oldular; yardımlarını burada sevgiyle anıyorum.

Aşağıdaki kütüphanelerin personeline müteşekkirim: University of Houston, University of California, Los Angeles, Hoover Institute, British Museum, Bibliothque Nationale, Freie Universitt (Batı Berlin), Belediye Kütüphanesi, İstanbul niversitesi ve İstanbul Hakkı Tarık Us Kütüphanesi. Ayrıca Public Records Office (Londra), Archives du Ministre des Affaires Etrangres, Archives du Crdit Lyonnais (Paris), Bundesarchiv ve Archives d'Etat de Neuchtel (İsviçre), Haus-Hof-und Staatsarchiv (Viyana), Politisches Archiv des Auswrtigen Amtes (Bonn), Zentrales Staatsarchiv (Potsdam ve Merseburg), Geheimes Staatsarchiv (Batı Berlin) ve Başbakanlık Arşivi (İstanbul) alışanlarına teşekkür borçluyum. Arşivciler arasında Attila etin, Rauf Tuncay, Turgut Işıksal, Tefik Temelkuran, Ernst Petri, Bn. Anne Marie Ickovicz, Bn. Van Liede ve Bn. Vignes'e ayrıca teşekkür etmek isterim.

Hayat arkadaşım ve tarihi meslektaşım Jean'a iten teşekkür borçluyum. Onun sürekli destek ve teşviki bu metni tamamlamam için vazgeçilmez nemdeydi.

GİRİŞ

Avrupa ekonomisi dünya üzerinde yayılırken mevcut toplumsal, iktisadi ve siyasi kurumlarla her yerde boğuştu ve sonunda bu kurumları dönüştürdü. 19. yüzyılın sonlarında, Yeni Emperyalizm Çağı diye adlandırılan dönemde, Batı sermayesi ticaretin çapıyla birlikte genişledi. Daha eski bir döneme ait kolonyal süreci yenileyen Avrupa, birçok yeni bölgeyi dolaysız siyasi denetim alanı içine kattı. Ortadoğu'da, Osmanlı İmparatorluğu böylesi bir denetimin dışında kalmayı başardı. Yani, siyasi bağımsızlığını korudu ve Avrupa'nın iktisadi sızma girişimlerine karşı oldukça etkin bir direnme gösterdi. Bu Ortadoğu toplumunun Avrupa sermayesi ve ticaretinin ülkeye sızmasına karşı verdiği inatçı mücadele Ortadoğu tarihi uzmanlarına yeni bir bakış açısı sağlamanın yanı sıra, emperyalizm üzerine çalışma yapanlara da yerel toplumların, ekonomilerin ve siyasi sistemlerin yabancı müdahalesine tepkilerini anlamakta yepyeni fırsatlar verecektir.

Batı'nın –ister Ortadoğu'ya ister başka bölgelere– yayılmasıyla ilgilenen bilim adamları, bir avuç Avrupalının kendi çıkarlarını kabul ettirip sürdürebilme yetenekleri karşısında

çoğu zaman hayrete düşerler. Üstün bir teknolojik güç kullanıldığında yabancı varlığının kabul ettirilmesi ve sürdürülmesi kolayca anlaşılır gibidir. 19. yüzyılda Amerika'nın batısındaki Kızılderililer demiryolunun ve Gatling toplarının ezici birlikteliği karşısında neredeyse yok oldular. Hemen hemen aynı yıllarda dünyanın öbür ucunda Büyük Britanya'nın topları, Mehmed Ali'nin Mısır'da güçlü bir devlet kurma ümitlerine son verirken, Batı Afrika'nın Aşanti Krallıklarını parçalıyordu.¹ Ancak, daha kapalı denetim biçimleri kullanıldığında, veya askerî zaferin artık uzun süreli bir işgale dönüştüğü durumlarda, yabancı güçlerin başka ülkelerdeki sürekli varlığının açıklanması daha karmaşıktır. Örneğin, Boxer isyanı bir yana bırakılırsa, o eski ve ince Çin uygarlığı niçin Batılı işgalcileri kovmakta daha etkin olamamıştı? 1882'den sonra, örneğin Hindistan veya Mısır'da, İngilizlere destek veren unsurları tanımlayabilirsek bile bir dizi temel soru yine de cevapsız kalır. İngiltere, Fransa ve yarım düzine kadar başka ülkenin, çoğu zaman sadece sembolik askerî zaferlerle koskoca bir dünyanın gidişatına hâkim olabilmelerini özel durumlara ait özgül nedenler mi yoksa genel açıklamalar mı anlaşılır kılar?

Konunun karmaşıklığı ve öneminden bekleneceği üzere 19. yüzyılın ilk yarısından bu yana çok geniş bir yazın oluşmuştur. Önceleri bu yazının odak noktası Avrupa'ydı ve Avrupa yayılmacılığında Tanrı, altın ve "şan-ü şöhret" in rolleri üzerine bitmez tükenmez tartışmalar yapıldı. Yazarlar, bu yayılmanın Avrupa'daki toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini ve gerek belli bir ülke içindeki gerekse Avrupa ülkeleri

1 Avrupalı olmayan halklara karşı savaşan Batılılar üstün teknolojilerine karşın sık sık zor durumlara düştüler. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. R.A. Kea, "Firearms and Warfare on the Gold Coast and Slave Coast from the 16th Century to the 19th Century", *Journal of African History*, 12, No. 2 (1971), s. 185-213; Peter Gran, *Islamic Roots of Capitalism, Egypt, 1760-1840* (Austin, 1979), s. 28-29.

arasındaki güçler dengesinde yarattığı değişimleri araştırmaya koyuldular. Zamanla, bu konuda şimdilerde “yorum” denilecek farklı yaklaşımlar ortaya çıktı. Benim düşünce gelişimimi ve bu kitabın temel bakış açısını birbirinden apayrı iki açıklama türü şekillendirdi; ilk modernistlerin ve daha yakınlarda bağımlılık okulunun açıklamaları. Bu yaklaşımların her ikisinde de amaçlanan sadece Avrupa üzerinde değil Asya, Afrika, Latin Amerika ve Ortadoğu’daki olaylar üzerinde yoğunlaşmaktı.

İlk modernistler, bir bölgenin mevcut toplumsal, iktisadi ve siyasi değerlerinin bunlara tekabül eden Batı değerlerine yerini bırakır görüldüğü sürecin büyümesine kapılmışlardı.² Bu grup sadece Batı’nın rasyonel, ilerici ve dolayısıyla dünyanın diğer bölgelerine üstün olduğu gibi varsayımlardan yola çıktı. Yerel dilleri ve kaynakları kullanıyor olsalar da, ilk modernistlerin odak noktası aslında Batı’ydı. Başka bölgeler gelişimlerinin Batı modeline ne derecede yaklaştığıyla ölçülüyordu. Modernistlerin dünyası çoğu zaman Manichean bir dünyaydı; onlara göre geleneksel düzenin karanlık güçleri Batılılaşma yanlısı gruplara karşı koyuyordu. Batılılaşmanın, gittikçe daha fazla Avrupa merkezli olan dünya düzeni içinde Ortadoğu’nun varlığını sürdürmesini iyi şekilde sağlayacağını düşünüyorlardı. Batı değerlerini benimseyenler iyi, karşı çıkanlar kötüydü. İlk modernistler, Batı dışındaki bölgelerin tarihine esas olarak bu iki grup arasındaki mücadelenin tarihi olarak bakmaya başladılar. Ortadoğu tarihinde Batı değerleri taraftarlarını destekleyen geniş bir yazın oluşurken, “reformist olmayanlar” genellikle gözardı edildi. Son on yıl içinde bu yaklaşım Ortadoğu uzmanlarının ağır eleştirilerine hedef olurken, daha incelenmiş modern-

2 Bunun ilk örneklerinden biri Bernard Lewis’in *The Emergence of Modern Turkey* (Londra, 1961 ve sonraki baskılar) adlı yapıtıdır. Aynı gelenek içindeki başka yapıtlar arasında Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, II* (Cambridge, 1977) sayılabilir.

leşme teorileri Ortadoğu araştırmaları alanı dışında geliştirdi. Byylece, bir zamanların egemen yaklaşımı olan ilk modernist yorumlar, bir yazarın “Neden bize benzeyemezler?” başlığıyla özetlediği gibi Avrupa-merkezci nitelikleri nedeniyle gözden düştü.³

İkinci yorum okulu olan bağımlılık okulunun ilgisi de Batı'nın diğer bölgelerdeki çıkarlarını sürdürme araçlarına yöneliktir. Ancak bu yaklaşım, ilk modernistlerin tersine, Avrupa varlığını yıkıcı bir etki olarak değerlendirir. 1970'lere kadar Ortadoğu zerine araştırma yapmaya başlamayan bağımlılık okulu yazarları, Latin Amerika'nın ABD ve Avrupa ekonomileri karşısında yařadđı deneyimlerden yola çıktı ve bu odak noktası değişmedi. Avrupalıların Latin Amerika'ya gelmesinden sonra bu kıta kalkınmayla sonuçlanacağı varsayılan bir büyüme süreci yaşamıştı. Ne var ki Latin Amerika azgelişmişlikten ve Batı ekonomilerine tb kalmaktan kurtulamadı.⁴ Bu olgunun nedenlerini açıklamaya alışan

- 3 Ralph Coury, “Why can't they be like us?”, *Review of Middle East Studies*, 1 (1975), s. 113-133. *Review of Middle East Studies* modernist okulu gözden geçirmiştir. Ayrıca bkz. Peter Gran, “Political Economy as a Paradigm for the study of Islamic History”, *International Journal of Middle East Studies*, 11, No. 4 (Temmuz 1980), s. 511-526; Edward Said, *Orientalism* (New York, 1978) ve rneğin Malcolm Kerr'in bu yapıtla ilgili tanıtma yazısı, *International Journal of Middle East Studies*, 12, No. 4 (Aralık 1980), s. 544-547.
- 4 Bu alışmada zellikle Andre Gunder Frank, Samir Amin ve Immanuel Wallerstein'in yapıtlarından yararlandık. Ayrıca bkz. Ivar Oxaal, Tony Barnett ve Davit Booth, ed., *Beyond the Sociology of Development: Economy and Society in Latin America and Africa* (Londra ve Boston, 1975), Wallerstein ve çalışma arkadaşlarının araştırmaları Ortadoğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Örneğin bkz. Immanuel Wallerstein, Hale Decdeli ve Reşat Kasaba, “The Incorporation of the Ottoman Empire into the World Economy.” 1979 yılında Madison Wisconsin'de toplanan International Conference on Turkish Studies'e sunulan tebliği, Immanuel Wallerstein, “The Ottoman Empire and the Capitalist World Economy: Some Questions For Research”, Osman Okyar ve Halil Inalcık, ed., *Social and Economic History of Turkey (1071-1920)* (Ankara, 1980), s. 117-122. Ayrıca bkz. Immanuel Wallerstein ve Reşat Kasaba, “Incorporation into the World Economy: Changes in the structure of the Ottoman Empire, 1750-1839.” 1980 yılında Strasburg'da yapılan IIe Congrs International d'Historie Economique et Sociale de la Turquie'ye sunulan tebliğ.

bağımlılık okulunun ortaya attığı sorular Ortadoğu uzmanları için de büyük önem taşır. Bağımlılık okulu araştırmacıları, yaptıkları çözümlemelerle tarihe Batılılaşmayı başarmak veya başaramamak diye bakmak yerine, Batı'dan etkilenen toplumlar içinde birbirlerinden apayrı konumlara sahip olan grupları ve bu grupların Batı'yla farklı etkileşim biçimlerini ele aldılar. Dünya ekonomisinin, bazı bölgelerin geri kalmasına neden olduğu sonucunu çıkardılar ve gelişme ve modernleşmenin aslında sürekli azgelişmişlik ve bağımlılığa yol açtığı süreci yakaladılar. Modernleşmeyi inatla reddeden grupların önemini vurgulayan açıklamaların ötesine giderek geri kalmışlığın yapısal nedenlerini ortaya koydular. Daha yakın zamanlarda, bağımlılık okulu yaklaşımına kavram borcu olan bir grup akademisyen Batı'nın iktisadi nüfuzunun azgelişmişliğe yol açan veya azgelişmişliği sürekli kılan prekapitalist, feodal toplumların ortaya çıkmasına bile neden olabileceğini gösterdi.⁵ Bu çabaların bir sonucu da geleneksel sözcüğünü daha da elle tutulmaz hale getirmek oldu.

İlk modernistler ve bağımlılık okulu, Batılı olmayan toplumların Avrupa ekonomisiyle karşılaşmasını direnme ve uzlaşma çerçevesinde ele aldılar. Her iki grup, özellikle ilk modernistler, uzlaşma sorununa, yani bir bölgenin nasıl Batı'ya benzeyip Avrupa ekonomisinin bir parçası haline geldiğine gereğinden fazla önem verdiler. Batı'ya benzemezliğin nasıl sürdürülebileceği veya Batı ekonomisinin bir parçası olmaya nasıl direnilebileceği üzerinde yeterince durmadılar.

5 Bkz. Robert Brenner, "The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Simithian Marxism." *New Left Review*, No: 104 (Temmuz-Ağustos 1977), s. 26-92. Benim bu çalışmaya borcum aşağıdaki tartışmada da açıkça görülebilir. Aşağıdaki eleştirel yapıtlar da aynı şekilde yararlı olmuştur: Aidan Foster-Carter, "The Modes of Production Controversy", *New Left Review*, No. 107 (Ocak-Şubat, 1978), Joseph A. Kahl, "Fernando Henrique Cardoso", *Modernization, Exploitation and Dependency in Latin America* (New Brunswick, N.J., 1976) içinde, s. 155-170; Ernesto Laclau, "Feudalism and Capitalism in Latin America", *New Left Review*, No. 67 (Mayıs-Haziran, 1971), s. 19-38.